

SZEMLE

BAGI ZOLTÁN PÉTER – HORVÁTH ADRIENN (SZERK.)

MOZAIKOK A MAGYAR KIRÁLYSÁG 16–17. SZÁZADI TÖRTÉNELMÉBŐL (HISTÓRIAANTIK KÖNYVESHÁZ, BUDAPEST, 2012. 248 O.)

Új kötetet szerkesztett Horváth Adrienn társszerkesztő közreműködésével Bagi Zoltán Péter, a török kor és a Rákóczi-szabadságharc hadtörténésze. Ebben a könyvben más szerzőkkel – Oross Andrással, Varga Szabolccsal, Tózsá-Rigó Attilával, Végh Ferencsel és Mihalik Béla Vilmostal – együtt a magyar történelem eddig kevésbé megvilágított szakaszait mutatják be. Nem esemény-történetről van szó, hanem gazdaság-, város-, egyház-, és közigazgatás-történetről. Egyik-másik tanulmány olykor ugyan túllépi a megszabott időkereteket, ez azonban nem okoz nehézséget, hiszen a XVI–XVII. századi Magyar Királyság történetét, illetve bizonyos történeti jelenségeket nem minden esetben érthetjük meg teljesen a középkori előzmények nélkül. A tanulmányok XVIII. századi kitekintése azt a célt szolgálja, hogy az egyes folyamatok utóéletét vagy későbbi fejlődését megvilágítsa.

Bagi Zoltán Péter bevezetője szerint a szerzők célja „egy olyan tanulmánykötet (sorozat) létrehozása, amely a Magyar Királyság XVI–XVII. századi történelmének kevésbé vagy csak szűken vett szakmai berkekben ismert részleteit dolgozná fel úgy, hogy az mind a felső-, mind a középfokú oktatásban használható legyen”. Törekvésüket alátámasztja, hogy az egyes tanulmányok végén – egy-két kivételtől eltekintve – nemcsak azok tartalmi összefoglalóját közlik, hanem gyakran több oldalas bibliográfiát is feltüntetnek az adott témából, amely lehetővé teszi minden olvasó számára az adott kérdés részletesebb megismerését. Bátran kijelenthetjük: a Mozaikok tanulmánygyűjtemény egyszersmind kiváló tankönyv is, amit nemcsak az egyetemi és főiskolai hallgatók, hanem a történelem és a korszakok iránt érdeklődő középiskolások és más laikus olvasók is haszonnal forgathatnak.

Tematikailag a kötet két jól elkülöníthető részre osztható, első felében az egyes tanulmányok a magyar történelem különböző szegmenseit világítják meg, a könyv második felében Bagi Zoltán Péter fejezetei a török veszély hatását vizsgálják a német rendekre, a Magyarország számára megajánlott birodalmi segélypénzeket keresztül.

Oross András egy fontos kormányzattörténeti témakört, a Habsburg Birodalom és azon belül a Magyar Királyság XVI–XVII. századi közigazgatását vizsgálja szinte minden vonatkozó kérdésre kiterjedő igénytel. A különböző rendi és központi hivatalok (pl.: Udvari Haditanács, Udvari Tanács, Magyar Tanács, országgyűlés stb.) mellett külön szól az uralkodó szerepéről is. Emellett a pénzügyeket és a középszintű igazgatást is bemutatja. Nem elégszik meg a Magyar Királyság törzsterületének vizsgálatával, hanem kitér a Szent Korona tartományaira és társorszáგaira is. Ennek megfelelően képet kaphatunk Horvátország, Szlavónia és Erdély közigazgatásáról is. Tanulmányát XVIII. századi kitekintéssel zárja egy lényegében új intézmény, szerv, a Helytartótanács szerepével kapcsolatban.

Varga Szabolcs Horvátország és Szlavónia kora újkori történetét foglalja össze, a középkori előzményekkel együtt. Külön kitér arra is, hogy az oszmán hódítás hatására hogyan kezdenek a horvátok eltávolodni a magyaroktól. Ennek okát a Habsburgok horvátországi megjelenésében kell keresnünk, hiszen a késő Jagelló-kortól Habsburg Ferdinánd ausztriai főherceg számított a horvát végek legjelentősebb támogatójának. A szerző bemutatja a török kori horvát végvidékek kialakulását kísérő folyamatot, amelyben a Bécsből odahelyezett katonai főhadparancsnokok fokozatosan háttérbe szorítják a magyar rendi méltóságviselőt, a bánt. Mindezek ellenére a magyar koronától független Horvát Királyság az egész korszak alatt illúzió maradt csupán, mert nemcsak az elszakadásnak voltak pártolói, hanem működött Horvátországban és Szlavóniában egy erős magyarbarát csoport is.

Tózsza-Rigó Attila két fejezetet írt a XVI–XVII. századi várostörténettel kapcsolatban. Az első tanulmányban a városokról, a városhálózatról, a központi hatalom és a városok viszonyáról és belső felépíttességükről ír. Az ország három részre szakadása előtt 30 királyi város és nagyjából 150 mezőváros volt az országban, amelyek jelentős társadalmi és gazdasági központok voltak. A Magyar Királyság lakosságának csak a töredéke, nagyjából 7–8%-a élt városokban, míg Nyugat-Európában ez az arány 20–25%. Jelentős mértékben megváltozott a korszakban az állam és a városok viszonya is. Az önkormányzati joggal rendelkező városok élén a bíró állt, de a korszakban már megjelent egy másik fontos tisztség is, a polgármester, sőt, voltak olyan városok, melyeket közösen irányítottak a bíróval. A városok legfontosabb döntéshozó szerve a tanács volt.

Tózsza-Rigó másik tanulmányában, a könyv másik várostörténeti fejezetében tér ki a városok gazdasági rendszerére. Ezen belül vizsgálja az egyes városoknak a kereskedelemhez, iparhoz és a mezőgazdasághoz való viszonyát. A magyar gazdaság a török hódítás ellenére is tagja maradt az európai kereskedelmi vérkeringésnek, hiszen továbbra is léteztek olyan árucikkei, amelyekből más európai régiókban hiány mutatkozott. Ezek közül az exportcikkék közül a legfontosabbak a különböző bányászati termékek, nyersanyagok, illetve a szarvasmarha (a legfőbb kiviteli tétel) és a bor. A Magyar Királyságba behozott, importált termékek túlnyomó többségét különböző iparcikkék jelentették. A városokban az ipari termelés még mindig céhes keretek között folyt. A céhes rendszer megfigyelhető sajátossága a családi vagy egyéni monopolhelyzetek kialakítása, valamint az egyes szakmákra való specializálódás volt. A városokhoz kapcsolódó legfontosabb mezőgazdasági termékek közül kiemelkedett a szőlő- és az ahhoz kapcsolódó bortermelés.

Végh Ferenc a kora újkori magyar társadalom egyik legérdekesebb csoportjáról, a vitézről rendről írt tanulmányt. Az Adriától Erdély határáig húzódó végvárrendszerben nagyjából 20 000 katonára teljesített szolgálatot, akiket külföldi segélyekből próbáltak fizetni. A vitézről rend döntő többségében magyar anyanyelvű volt és valamelyik protestáns egyházhoz tartozott, a többséget a református felekezeti hívei alkották. Bár a végvári katonák többsége jobbágy és szellemi eredetű volt, tekintélyes számú nemesember is vállalta a végvárakban való szolgálatot, hiszen ez nem jelentett számukra társadalmi lesüllyedést, míg a paraszti származásúak számára lényegesen jobb életlehetőségeket biztosított a katonaelet. Ezt a heterogén katonaságot jogai formálták egységes egésszé. A XVII. században a zsold gyakori elmaradása miatt a katonák rákényszerültek valamilyen civil „másodállás” elvállalására. Így például földet szereztek maguknak a vár közelében, iparüzéssel, marhakereskedelemmel foglalkoztak, illetve egyéb legális vagy illegális módon (falvak megsarcolása) jutottak bevételhez. Ez tette lehetővé, hogy a fizetetlen, illetve rosszul vagy rendszertelenül fizetett katonaság mégis kitarson állomáshelyén. A vitézről rendet a török fenyegetés hívta életre, s miután a probléma megoldódott, 1701-ben az uralkodó egyetlen tollvonással jogilag megszüntette. Az egykori katonák közül csak kevesen vállaltak szolgálatot az állandó hadseregben, a többiekre az elbocsátás és a lassú társadalmi lesüllyedés várt.

A következő fejezetben Bagi Zoltán Péter közöl egy rövid összefoglalást az ún. „hadügyi forradalomról” és az azzal kapcsolatban kialakult vitákról. Bemutatja Michael Roberts és Geoffrey Parker elméleteit, elemzi nézeteiket. Véleménye szerint a neves külföldi hadtörténészek fő érdeme az, hogy a klasszikus hadtörténetírás helyén kialakult egy új, más tudományágak számára is használható rendszer, melyen keresztül a hadtörténetírás újra a történettudomány egyik prosperáló területévé vált. Roberts és Parker arra ösztönözték a kutatást, hogy a háborúkat az állam, a gazdaság, a technika, a kultúra és a társadalom szempontjából is tüzetesen vizsgálja meg. Azt is megjegyzi, hogy a téma körül kialakult vita mára teljesen szétfeszítette a kiinduló elmélet alapjait.

Mihalik Béla Vilmos az egri egyházmegye katolikus megújulását vetette vizsgálat alá az 1634 és 1746 között eltelt több mint 100 évben. Kifejti, hogy a német történetírásban alkalmazott módszer, a felekezetszerveződés elmélete, ha a sajátos magyar viszonyokhoz alakítjuk, eredményesen alkalmazható. Az elméletet az egri egyházmegyére is igaznak tartja. Áttekinti Oláh Miklóstól Pázmány Péterig az országos rekatolizáció állomásait, amelyek összhangban voltak a tridentini zsinat határozataival. Ugyanezek a jelenségek (egyházlátogatások, megfelelő papképzés) megfigyelhetők az egri püspökségben is, különösen Lósy Imre és Kisdy Benedek tevékenységét emeli ki. Az 1670-es évektől megjelent az ellenreformáció a Habsburg örökös tartományokban már sikerrel alkalmazott eszköztára, amely összeütközésekhez vezetett a protestáns lakossággal. A sikereket

azonban nem tudták kihasználni, elsősorban a paphiány miatt. A XVIII. századból Telekessy István, Erdődy Gábor és Barkóczy Ferenc püspököket emeli ki. A minél képzetesebb és felkészültebb pap-ság kinevelésével a társadalom még szélesebb rétegeit kívánták megnyerni a katolikus reformnak. A XVIII. századi események szerinte alátámasztják a Wolfgang Reinhard elméletének időkeretét ért kritikákat. Hangsúlyozza, hogy nem szabad elfeledkezni a területi sajátosságokról sem, hiszen az eltéréseket ezek is okozhatják.

Az utolsó három fejezetet a kötet egyik szerkesztője, Bagi Zoltán Péter írta. A tanulmányok, ahogy azt fentebb már említettem, témájukban szorosan összefüggenek egymással, és a török elleni védekezéshez kapcsolódnak. A Német-római Birodalom kényszerű, de szükségszerű szerepvállalásakor a magyarországi védelemben mindig csak a támogatás mértéke volt kérdéses, illetve hogy mit kérjenek cserébe az uralkodótól. A birodalmi rendek minden segítsége ellenére azonban a XVI. század utolsó negyedére a birodalom eladósodott, 1577-ben már 10,7 millió rajnai forint volt az államadósság. A tizenöt éves háború (1593–1606) alatt három birodalmi gyűlés 226 *Römermonat* (római hónap) – 1 Römermonat ekkor nagyjából 64 000 rajnai forintnak felelt meg – segílyt szavazott meg, azonban ebből nem folyt be az egész összeg a birodalom nyugati rendjeinek lekötöttsége miatt. Am Rudolf német-római császár így is mintegy 12 millió rajnai forintnak megfelelő segílyt kapott a török elleni harcához a birodalmi gyűlésektől.

A következő fejezetben a szerző a birodalmi kerületek kapcsolatát vizsgálja a tizenöt éves háborúval. Nézete szerint a kudarcot nem ismerő császári alkudozási politika eredményeképpen a birodalmi kerületek nagyjából 7–8 millió rajnai forinttal segítették az Oszmán Birodalom elleni nagy háborút. A birodalmi rendek és kerületek segílyénél csak a közvetlenül is veszélyeztetett cseh és ausztriai tartományok támogatása volt magasabb.

A tanulmánygyűjtemény utolsó fejezetében Bagi Zoltán a Német-római Birodalom XVII. századi történetét tekinti át, különös tekintettel a XVII. századi birodalmi gyűlésekre és a birodalmi véderőre. A harmincéves háborút lezáró, 1648-ban kötött vesztfáliai béke után a birodalmi rendek és a császár közötti erőegyensúly végérvényesen felborult az előbbieik javára. A tartományurak minden erejükkel védelmezték megszerzett jogaikat, saját területükön erős központi hatalmat építettek ki, befolyásukat a szomszédos, kisebb államocskákra is kiterjesztették. 1663-tól 1806-ig, a Német-római Birodalom megszűnéséig folyamatosan ülésezett Regensburgban a birodalmi gyűlés, amelyet emiatt a birodalom parlamentjének tekinthetünk, azonban ez nem a birodalom egységét erősítette, hanem éppen ellenkezőleg, a szétagoltságot növelte.

A gyűjteményes kötet színvonalát és tudományos értékét növelik az idegen nyelven (német, latin) megadott szakkifejezések is. Helyenként becsúsztak kisebb gépelési hibák, elírások, azonban ezekért bőségesen kárpótolja az olvasót a rengeteg hasznos ismeret, amelyre a könyv által szert tehet. A kötetet nem csak a hódoltság korával foglalkozó történészek és egyetemi hallgatók fogják érdekesnek és hasznosnak találni, hanem a Habsburg Birodalom és a Német-római Birodalom iránt érdeklődő laikusok is. Remélhetőleg nemsokára újabb, hasonló színvonalú kötetek is fogják követni ezt a mindenképpen üdvözlendő kezdeményezést, amely hozzájárul a kora újkori Magyar Királyság történetének jobb megismeréséhez és történelme szélesebb körben való népszerűsítéséhez.

Rittling László